

ROZDZIAŁ 2

Założenia koncepcyjno-metodyczne pracy badawczej

2.1. Koncepcja pracy

W pracy badawczej zatytułowanej *Podobieństwa i różnice w rozwoju przedsiębiorstw sektora MŚP z kapitałem krajowym i z udziałem kapitału zagranicznego w Polsce. Analiza i ocena wyników badań* jako jej główny cel przyjęto zidentyfikowanie i wykazanie podobieństw i różnic w rozwoju przedsiębiorstw tego sektora poprzez analizę zebranych w tym zakresie dostępnych danych statystycznych oraz wyników badań własnych kapitałowo wyróżnionych przedsiębiorstw, dotyczących danych nieobjętych sprawozdawczością statystyczną.

Przyjęcie przedstawionego powyżej tematu pracy i obszaru badawczego stanowiło konsekwencję zainteresowań naukowo-badawczych autorki tematyką małych i średnich przedsiębiorstw, ich funkcjonowania i rozwoju w zmieniających się warunkach otoczenia.

Procesy transformacji gospodarki Polski w latach 90. XX wieku, mające szerszy kontekst następujących procesów globalizacyjnych, w wyniku których Polska w 2004 r. mogła przystąpić do struktur Unii Europejskiej, jak również ujawniony w 2007 r. globalny kryzys ekonomiczny, stanowią znamienne dla całej gospodarki, ale także sektora przedsiębiorstw, przeobrażenia w ich rozwoju.

Analiza danych statystycznych oraz literatury przedmiotu dotycząca napływu kapitału zagranicznego do Polski wykazała, że dynamika napływu tego kapitału jest znacząco mniejsza w ostatnich latach niż w latach 90. XX wieku, co więcej – odnotowuje się zmniejszenie roli i znaczenia przedsiębiorstw z kapitałem zagranicznym w gospodarce Polski¹.

W wyniku powyższych rozważań zrodził się pomysł badań porównawczych przedsiębiorstw z kapitałem krajowym i przedsiębiorstw z udziałem kapitału zagra-

¹ Mierzony tzw. syntetycznym wskaźnikiem, przy zastosowaniu takich miar, jak: liczba podmiotów, wielkość zatrudnienia, przychody z całokształtu działalności i z eksportu, wydatki inwestycyjne na pozyskanie nowych środków trwałych, wartości aktywów trwałych i obrotowych oraz udziału w kapitale własnym i zobowiązaniach. Szerzej na ten temat: J. Chojna, *Ewolucja pozycji podmiotów z kapitałem zagranicznym w gospodarce Polski*, [w:] *Inwestycje zagraniczne w Polsce 2011–2013*, Instytut Badań Rynku, Konsumpcji i Koniunktur, Warszawa 2013, s. 49.

nicznego w obszarze podmiotów sektora MŚP, a dotyczący zagadnienia ich rozwoju w przyjętych zróżnicowanych, aczkolwiek powiązanych² i następujących po sobie, trzech okresach badawczych:

- 1) lata 90. XX wieku, tj. w obliczu dynamicznych procesów transformacji gospodarki Polski,
- 2) lata 2001–2006, obejmujących trzyletni okres przedakcesyjny i dwuletni okres poakcesyjny Polski do Unii Europejskiej,
- 3) lata 2007–2012, tj. okres globalnego kryzysu ekonomicznego w świecie.

Przyjęcie w badaniach tak uszeregowanych okresów w tematyce rozwoju wyodrębnionych kapitałowo przedsiębiorstw sektora MŚP³ daje możliwość kompleksowego badania zagadnienia rozwoju przedsiębiorstw tego sektora od początku ich powstawania w gospodarce Polski, tj. po dokonanych zmianach systemu społeczno-gospodarczego. Takie rozwiązanie umożliwia ponadto poznanie określonych faktów, zjawisk, procesów czy struktur dotychczas nieuwzględnionych w literaturze przedmiotu, szczególnie w obrębie własnych badań empirycznych nieobjętych sprawozdawczością w statystyce publicznej.

Uwzględniając typ przeprowadzonych badań naukowych, przyjęto realizację badań weryfikacyjnych, tj. generalizujących, odnoszących się do przedsiębiorstw sektora MŚP, przy równoczesnym rozróżnieniu specyfiki mikro, małych i średnich przedsiębiorstw, a także ich różnorodności wynikającej z rodzajów prowadzonej działalności, a w ramach badań własnych – także etapów ich rozwoju i czynników determinujących ten rozwój.

W pracy wśród miar wykorzystywanych do oceny rozwoju ogółu przedsiębiorstw sektora MŚP przyjęto:

- liczbę podmiotów,
- liczbę osób pracujących,
- przychody i koszty ogółem,
- nakłady inwestycyjne ogółem oraz nakłady inwestycyjne na nowe i zmodernizowane środki trwałe,
- innowacyjność przedsiębiorstw,
- wartość dodaną oraz strukturę przedsiębiorstw sektora MŚP w wytwarzaniu Produktu Krajowego Brutto.

Dla kapitałowo wyodrębnionych przedsiębiorstw przyjęto następujące miary w ocenie ich rozwoju:

- liczbę podmiotów,

² Przedstawione procesy, tj. transformacji gospodarki Polski, integracji z Unią Europejską, a także występujące zjawiska w gospodarce, jak globalny kryzys ekonomiczny, stanowiły czynniki mające znaczenie dla rozwoju badanych przedsiębiorstw.

³ W pracy używano zamiennie pojęć przedsiębiorstwa wyodrębnione kapitałowo i przedsiębiorstwa wyróżnione kapitałowo. Pojęcia te odnoszą się do przedsiębiorstw sektora MŚP według dokonanego ich podziału kapitałowo-właścicielskiego na przedsiębiorstwa z kapitałem krajowym i przedsiębiorstwa z udziałem kapitału zagranicznego.

- liczbę osób pracujących,
- nakłady inwestycyjne na nowe i zmodernizowane środki trwałe,
- rentowność na podstawowej działalności operacyjnej oraz rentowność obrotu brutto (dla wybranych lat także płynność finansową).

W celu dokonania analizy porównawczej oddziaływania wybranych czynników rozwoju na przedsiębiorstwa sektora MŚP z kapitałem krajowym i z udziałem kapitału zagranicznego przyjęto następujące czynniki, nieobjęte statystyką publiczną, jak:

- sposoby powstania przedsiębiorstw i ich formy prawne,
- cechy właścicieli przedsiębiorstw,
- okresy funkcjonowania przedsiębiorstw na rynkach gospodarczych,
- rodzaje rynków zbytu przedsiębiorstw,
- poziom organizacyjno-techniczny przedsiębiorstw,
- współpraca przedsiębiorstw,
- etapy i fazy rozwoju przedsiębiorstw.

W literaturze przedmiotu do głównych czynników rozwoju przedsiębiorstw zalicza się ich finansowanie. W tym obszarze zrealizowanych zostało wiele badań empirycznych, z uwzględnieniem problematyki przedsiębiorstw sektora MŚP w Polsce, a także przedsiębiorstw z kapitałem wyłącznie zagranicznym oraz z kapitałem mieszanym⁴. W związku z powyższym w ramach badań własnych wyodrębnionych kapitałowo przedsiębiorstw uwzględnione zostały wyżej wymienione czynniki ich rozwoju, a kwestie finansowe ograniczone zostały do analizy i oceny ich rentowności.

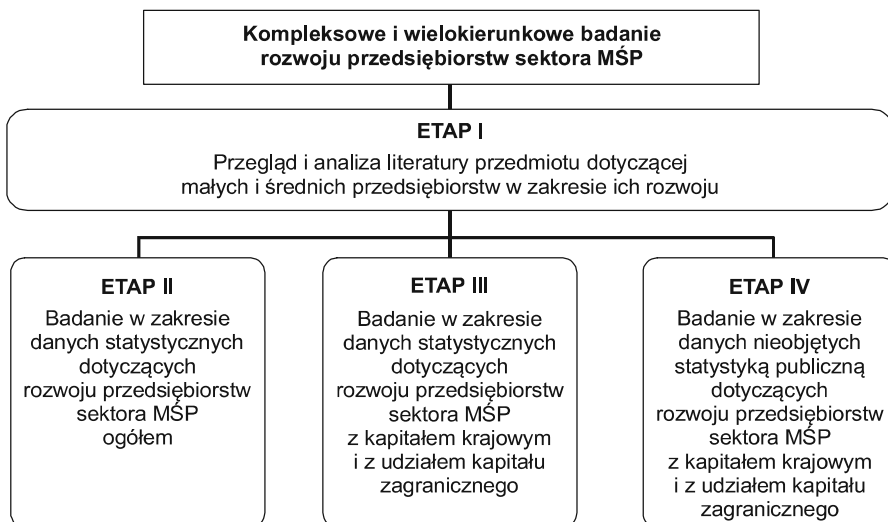
Poprzez przyjęcie stosunkowo długiego okresu badawczego (dwadzieścia trzy lata w okresie 1990–2012 dla ogółu przedsiębiorstw sektora MŚP – rozdział trzeci pracy, oraz dziewiętnaście lat w okresie 1994–2012 dla przedsiębiorstw sektora MŚP z kapitałem krajowym i z udziałem kapitału zagranicznego – rozdział czwarty, a także dwanaście lat w okresie 2001–2012 dla przedsiębiorstw sektora MŚP z kapitałem krajowym i z udziałem kapitału zagranicznego – rozdział piąty) – wykazano potrzebę zastosowania w ramach wyjaśnienia naukowego tzw. wyjaśnienia genetycznego, w którym ustalane są przemiany, jakim podlega proces, dane zjawisko czy struktura, przy ukazaniu okoliczności, w jakich dochodzi do

⁴ A. Skowronek-Mielczarek, *Uwarunkowania rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2013, s. 111–145; J. Różański, *Przedsiębiorstwa zagraniczne w Polsce. Rozwój, finansowanie, ocena*, PWE, Warszawa 2010, s. 186–242; B. Kołosowska, *Finansowanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw poprzez rynek kapitałowy w Polsce*, CeDeWu, Warszawa 2013; B. Kołosowska, *Finansowanie przedsiębiorstw sektora MŚP ze źródeł pozabankowych*, CeDeWu, Warszawa 2013; *Wspomaganie i finansowanie rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw*, (red.) M. Matejun, Difin, Warszawa 2011; R. Wolański, *Wpływ otoczenia finansowego na konkurencyjność małych i średnich przedsiębiorstw*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2013; R. Borowiecki, B. Siuta-Tokarska, *Problemy funkcjonowania i rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce. Synteza badań i kierunki działania*, Difin, Warszawa 2008, s. 222–241.

przekształceń, niezależnie od możliwości zastosowania także innych rodzajów wyjaśniania naukowego.

W pracy przyjęto określony plan działania, w ramach którego wskazano określone etapy ich realizacji. Na rys. 2.1. zaprezentowano schemat postępowania badawczego, z uwzględnieniem przyjętych etapów badawczych pracy⁵.

Rysunek 2.1. Schemat postępowania badawczego dla realizacji celu pracy



Źródło: opracowanie własne.

W **etapie I** badań dokonano przeglądu oraz analizy literatury krajowej i zagranicznej dotyczącej zagadnienia rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw ze wskazaniem na:

- wyjaśnienie istoty rozwoju,
- przedstawienie etapów i faz rozwoju przedsiębiorstw, opierając się na wybranych modelach rozwoju,
- wyjaśnienie pojęć „warunki” i „czynniki” rozwoju wraz z ich systematyzacją,

⁵ W opracowanym schemacie przyjęto, że realizacja badań winna przyczynić się do kompleksowego i wielokierunkowego spojrzenia na problematykę rozwoju przedsiębiorstw sektora MŚP. Należy jednak podkreślić, iż pojęcie „kompleksowe” rozumiane jest tutaj jako ujęcie zagadnienia rozwoju przedsiębiorstw tego sektora poprzez uwzględnienie:

- dotychczasowego stanu wiedzy prezentowanego w literaturze przedmiotu,
- danych statystycznych objętych statystyką publiczną wraz z przeprowadzeniem własnych badań na ich podstawie, a także
- danych nieobjętych statystyką publiczną w ramach własnych badań autorskich, przy zastosowaniu metod statystycznych, celem dokonania porównań i oceny rozwoju wyodrębnionych kapitałowo przedsiębiorstw.

- przedstawienie i objaśnienie (analiza opisowa) determinant rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw wraz z ich systematyzacją,
- wykazanie prawideł oraz różnic dotyczących zarządzania rozwojem wśród przedsiębiorstw sektora MŚP, przy ich wyodrębnieniu w oparciu o klasy wielkości na: mikro-, małe i średnie przedsiębiorstwa.

W ramach etapu I badań wykorzystano metodę analizy i krytyki piśmiennictwa, jako metodę wiodącą. Realizację etapu I badań przyjęto jako podstawę do przeprowadzenia etapów kolejnych, tj. drugiego, trzeciego i czwartego. W odniesieniu do tych etapów badań było niezbędne poznanie dotychczasowego stanu wiedzy w obszarze rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw, a w wyniku ich realizacji możliwe stało się pogłębienie tego stanu, co też zasygnalizowano w przedstawionym schemacie postępowania badawczego.

W **etapie II** badań założono analizę i ocenę zmian w rozwoju przedsiębiorstw sektora MŚP ogółem w Polsce na podstawie ogólnodostępnych danych statystycznych, przy podziale ich prezentacji w trzech okresach badawczych, tj.: lata 90. XX wieku, lata 2001–2006 oraz lata 2007–2012. Wyznaczono następujące dane do analizy dla potrzeb realizacji etapu II badań:

- liczbę zarejestrowanych i aktywnych przedsiębiorstw, z uwzględnieniem struktury zewnętrznej i wewnętrznej przedsiębiorstw sektora MŚP oraz dynamiki zmian,
- liczbę osób w nich pracujących, z uwzględnieniem struktury i dynamiki zmian,
- udział przedsiębiorstw sektora MŚP w tworzeniu PKB,
- wartość, strukturę i dynamikę nakładów inwestycyjnych w tych przedsiębiorstwach,
- działalność innowacyjną małych i średnich przedsiębiorstw oraz
- pozostałe, jak: przychody ogółem, koszty ogółem, wartość dodana brutto.

W ramach etapu II wskazano na metodę statystyczną, opartą na taksonomii struktur dla dokonania oceny intensywności zmian strukturalnych w przedsiębiorstwach sektora MŚP w okresie 2001–2012, z uwzględnieniem podokresów 2001–2006 oraz 2007–2012. Badania przeprowadzono dla:

- ogółu przedsiębiorstw sektora MŚP oraz
- odrębnie mikro-, małych i średnich przedsiębiorstw,
co zapewnia możliwość wnioskowania na ich podstawie o występujących zmianach w całym sektorze, ale także w odniesieniu do poszczególnych klas przedsiębiorstw.

W **etapie III** badań założono przeprowadzenie analizy i ocenę zmian w rozwoju przedsiębiorstw sektora MŚP z kapitałem krajowym i z udziałem kapitału zagranicznego na podstawie ogólnodostępnych danych statystycznych, przy dokonanym podziale ich prezentacji w trzech okresach badawczych. Wyznaczono następujące dane do analizy w celu realizacji etapu III badań:

- liczbę aktywnych przedsiębiorstw, z uwzględnieniem struktury zewnętrznej i wewnętrznej przedsiębiorstw sektora MŚP oraz dynamiki zmian,
- liczbę osób w nich pracujących, z uwzględnieniem struktury i dynamiki zmian,

- wartość, strukturę oraz dynamikę nakładów inwestycyjnych na nowe i zmodernizowane środki trwałe,
- wybrane wskaźniki informujące o sytuacji finansowej tych podmiotów (rentowności na podstawowej działalności operacyjnej, rentowności obrotu brutto, a także płynności II stopnia⁶).

Zwieńczenie etapu III stanowią badania statystyczne, oparte na taksonomii struktur, dotyczące intensywności zmian strukturalnych w przedsiębiorstwach sektora MŚP z kapitałem krajowym i z udziałem kapitału zagranicznego w odniesieniu do:

- ogółu MŚP o danym rodzaju kapitału,
- poszczególnych klas wielkości przedsiębiorstw, czyli mikro-, małych i średnich przedsiębiorstw.

Przyjęty okres badań intensywności zmian strukturalnych, tj. 2001–2012, obejmuje swym zasięgiem dwa podokresy badawcze: lata 2001–2006 oraz lata 2007–2012, w odniesieniu do których zaplanowano analizę porównawczą.

W **etapie IV** badań założono przeprowadzenie analizy i ocenę zmian w rozwoju przedsiębiorstw sektora MŚP z kapitałem krajowym i z udziałem kapitału zagranicznego, opierając się na badaniach nieobjętych statystyką publiczną.

W ramach tego etapu, w badaniach szczególny nacisk został położony na sferę jakościową rozwoju, jak np. badanie wykształcenia właścicieli przedsiębiorstw i pracowników, wyróżników poziomu technicznego przedsiębiorstwa czy etapowości ich rozwoju. Z tych też względów oraz z uwagi na możliwość opisania jakościowych elementów danej rzeczywistości przyjętą techniką badawczą był m.in. wywiad kierowany, realizowany w oparciu o wcześniej przygotowane w tym celu pytania. Pytania te zostały również wykorzystane w innych technikach badawczych zastosowanych w pracy, w tym w ankiecie adresowanej do właścicieli lub menedżerów badanych przedsiębiorstw.

Uzyskane w ten sposób dane oraz informacje o przedsiębiorstwach sektora MŚP z kapitałem krajowym i z udziałem kapitału zagranicznego zebrano w całość, zweryfikowano ich kompletność, poddano je obróbce, przetworzeniu i usystematyzowaniu na potrzeby niniejszej pracy. Wyniki badań kwestionariuszowych, ujęte w tabelach oraz w postaci rysunków, opisano z uwzględnieniem uzyskanych na ich podstawie kolejnych wyników, tzn. podobieństwa struktur przedsiębiorstw z kapitałem krajowym i z udziałem kapitału zagranicznego. W tym celu zastosowano miarę podobieństwa badanych struktur wyróżnionych kapitałowo przedsiębiorstw.

W całej pracy przyjęto usystematyzowany przebieg działań w zakresie poszukiwania, opisu i wyjaśniania zaobserwowanych zjawisk w problematyce roz-

⁶ W ogólnodostępnych raportach wskaźniki płynności II stopnia dla małych i średnich przedsiębiorstw z kapitałem krajowym i z udziałem kapitału zagranicznego były publikowane dla lat 2001–2006.

woju przedsiębiorstw sektora MŚP. Stąd też w toku poznania naukowego w przyjętej tematyce badawczej wskazano na wykorzystanie następujących procesów:

- analizy i syntezy,
 - dedukcji i indukcji,
 - porównywania i przeciwstawiania,
 - uogólniania i wnioskowania,
- przy czym w znaczącym stopniu niniejsze poznanie naukowe ma charakter poznania empirycznego (trzeci, czwarty i piąty rozdział pracy).

Podsumowując, można stwierdzić, iż przyjęcie i realizacja przedstawionych założeń koncepcyjnych pracy stanowi podstawę do jej wykonalności w sposób:

- uporządkowany,
- niesprzeczny wewnątrznie, tj. koherentny,
- oparty na badaniach empirycznych, przy wcześniej dokonanym przeglądzie i analizie wiedzy teoretycznej w obszarze badań,
- informatywny czy inaczej tzw. intersubiektywnie komunikowalny, a także
- weryfikowalny (twórczy).

2.2. Metody analizy oraz oceny dynamiki i kierunków zmian wielkości i struktury działalności gospodarczej małych i średnich przedsiębiorstw

Struktura zbiorowości małych i średnich przedsiębiorstw jest jedną z głównych zmiennych objaśniających ich rozwój. Poznanie zmian struktury tych przedsiębiorstw w podziale na mikro-, małe i średnie podmioty gospodarcze w określonym czasie ma na celu poznanie i wyodrębnienie ich specyficznych cech strukturalnych⁷. Mając do dyspozycji odpowiednio dużą liczbę badanych przedsiębiorstw, można ocenić stopień podobieństwa lub niepodobieństwa struktur badanych obiektów w analizowanych okresach oraz procesy upodabniania się tych struktur. W badaniach zmian strukturalnych oraz czynników tych zmian w przedsiębiorstwach ogółem, niezależnie od klas ich wielkości, a także w całej gospodarce daje się zauważyć kilka rodzajów zainteresowań badawczych, różniących się pod względem kierunków oraz zakresu i przedmiotu badań.

Najwięcej publikacji naukowych dotyczy wyników analiz i ocen zmian zachodzących w strukturze zatrudnienia, przychodów ze sprzedaży produktów, towarów i materiałów, inwestycji i środków trwałych, według działów i sekcji ich klasyfikacji. W wyniku tych analiz wyodrębniane są składniki struktury o tendencji wzrostowej oraz malejącej w odniesieniu do zmian ich udziału, a także składniki

⁷ Patrz również: M. Wiernek, *Przegląd metod statystycznych stosowanych w analizie sektora MŚP*, Zagadnienia Techniczno-Ekonomiczne, t. 48, Z. 3, Wydawnictwo AGH, Kraków 2003, s. 971–980.

niewykazujące zmian wartości wskaźników struktury, które są następnie wykorzystywane do ich analizy i oceny⁸.

Do dość często stosowanych badań i analiz zmian strukturalnych w gospodarce i w przedsiębiorstwach należą te z nich, w których dominuje problematyka metod pomiaru wielkości i stopnia zmian strukturalnych. Przedstawione są w nich metody mierzenia i oceny intensywności przekształceń strukturalnych w analizowanych okresach⁹.

Inną odmianą badań strukturalnych w sektorze przedsiębiorstw oraz w gospodarce jest ich ukierunkowanie na warunki i czynniki oddziałujące na przekształcenia strukturalne. Ustalenie czynników przekształceń strukturalnych w poszczególnych przedsiębiorstwach i w gospodarce jest związane bezpośrednio z poznaniem istniejących na terenie badanych obiektów warunków i czynników rozwoju¹⁰.

Problematyka skutków zmian strukturalnych w sektorze przedsiębiorstw, a także w gospodarce danego kraju jest kolejnym nurtem badań strukturalnych i analiz prezentowanych w publikacjach ekonomicznych¹¹.

W pracach dotyczących pomiaru i oceny skutków zmian strukturalnych można spotkać wszystkie lub tylko niektóre wymienione nurty badań. Na ogół także autorzy opisujący metody mierzenia zmian strukturalnych weryfikują je na rzeczywistych obiektach i oceniają ich intensywność, przy czym niezależnie od przedmiotowego zainteresowania podejmują również ustalenia w zakresie kierunków i czynników zmian strukturalnych oraz ich skutków w przedsiębiorstwach i w gospodarce, także dotyczących poziomu i warunków życia ludności w danym kraju¹². Można uznać, iż ostatni z wymienionych nurtów badań strukturalnych obejmuje swoim zakresem tematycznym zagadnienia przydatne do wszechstronnej analizy w długim okresie zmian strukturalnych w sektorze przedsiębiorstw i w gospodarce.

2.2.1. Wybrane metody pomiaru zmian strukturalnych i oceny ich dynamiki

Pod pojęciem metody w badaniach ekonomicznych rozumie się świadomie i konsekwentnie stosowany sposób lub procedurę postępowania dla osiągnięcia określonego celu, przy czym może ona mieć charakter praktyczny i teoretyczny. Jest ona niezbędna w procesie poznania, projektowania, kierowania i innych

⁸ *Dynamika i kierunki zmian wielkości i struktury sektora przedsiębiorstw w Polsce w latach 1990–2005*, (red.) S. Chomątowski, op.cit., s. 37. Porównaj także: S. Chomątowski, K. Kukuła, *Metody oceny przedsiębiorstwa oraz zmian struktury gospodarczej (na przykładzie województw Polski w latach 1969–1973)*, Zeszyty Naukowe nr 127, Akademia Ekonomiczna w Krakowie, Kraków 1980.

⁹ Ibidem.

¹⁰ Ibidem, s. 38.

¹¹ Ibidem.

¹² Ibidem, s. 38–39.

złożonych działań. Za właściwe stwierdzenie można przyjąć, iż metoda jest usystematyzowanym zbiorem różnych technik, procedur, rozwiązań organizacyjnych i instrumentów pozwalających skutecznie i efektywnie osiągnąć założone cele¹³.

„Pomiar” jest określeniem stosowanym w naukach technicznych, a także w naukach ekonomicznych. Pomiarom nazywa się porównanie danej wielkości z inną wielkością tego samego rodzaju, przyjętą za jednostkę miary¹⁴. Aby dokonać oceny zmian strukturalnych i ich dynamiki, niezbędny jest pomiar tych zmian w określonych przedziałach czasowych. Ma on na celu oznaczenie bezwzględnych i względnych różnic pomiędzy udziałami poszczególnych składników struktury, niezależnie od wykazania sumarycznego efektu zachodzących zmian w porównywanych momentach czasu w odniesieniu do tego samego obiektu lub wielu różnych obiektów¹⁵. Niezależnie od tego wskazania w pomiarze najczęściej chodzi o¹⁶:

- wskazanie kierunków przekształceń strukturalnych,
- obliczenie dynamiki zmian strukturalnych,
- wskazanie składników struktur najbardziej intensyfikujących pomiary strukturalne.

Opierając się na obliczeniach mierników dynamiki zmian strukturalnych, można w miarę jednoznacznie ocenić stopień przekształcenia analizowanych struktur przy uwzględnieniu zmiany wartości wskaźników struktury odnoszących się do wszystkich składników. Mierniki dynamiki zmian strukturalnych pozwalają na obiektywną periodyzację zmian strukturalnych, charakteryzujących zarówno rozwój przedsiębiorstw, różnych dziedzin gospodarki, jak i innych obiektów badań strukturalnych w gospodarce. Do najprostszych metod mierzenia wielkości zmian strukturalnych należy obliczanie różnicy wielkości poszczególnych składników struktury wyrażonej w procentach w wybranych momentach czasu, co można zapisać zależnością:

$$\Delta p_i = p_{i1} - p_{i0} \quad (1)$$

gdzie:

Δp_i – różnica wielkości udziałów składników struktury w jej całości,

p_{i0} – udział i -tego składnika struktury w analizowanej całości w czasie t_0 ,

p_{i1} – udział i -tego składnika struktury w analizowanej całości w czasie t_1 ,

$i \in \langle 1, n \rangle$, gdzie n liczba składników struktury.

¹³ J. Burniewicz, *Metodologia badań ekonomicznych, konspekt wykładu dla doktorantów Wydziału Ekonomicznego i Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Gdańskiego 2007/2008*, Gdańsk 2008, s. 4.

¹⁴ *Podstawowe pomiary w technice cieplnej*, praca zbiorowa zespołu pracowników Katedry Techniki Ciepłej Politechniki Łódzkiej pod red. F. Kotlewskiego, Wydawnictwa Naukowo-Techniczne, Warszawa 1962, s. 13.

¹⁵ *Dynamika i kierunki zmian wielkości i struktury sektora przedsiębiorstw w Polsce w latach 1990–2005*, op.cit., s. 39.

¹⁶ Ibidem.

Dodatnie różnice wskazują na progresywne, zaś ujemne różnice na degresywne składniki struktury, natomiast brak zmiany ($\Delta p_i = 0$) lub minimalne zmiany w różnicach ($\Delta p_i = \min.$) wybranych składników stanowią o ich stabilnym udziale w strukturze całości.

Punktem wyjścia do analiz strukturalnych jest charakterystyka ilościowa zmian zachodzących w strukturze badanego układu ekonomicznego. Umożliwia ona wnioskowanie odnoszące się do jakości struktury tego układu, co jest głównym celem wszelkich analiz strukturalnych. Uznając potrzebę dokładnego zmierzania, a następnie oceny zmiany struktury, celowe jest analizowanie zachodzących w niej zmian w odpowiednio długim czasie. Możliwość taką zapewnia wykorzystywanie do mierzenia zmian strukturalnych miar statystycznych, jakimi są miary średnie i miary zmienności oraz liniowe i kwadratowe współczynniki zmian strukturalnych. Są nimi: odchylenie przeciętne, odchylenie przeciętne wazone, odchylenie średnie standardowe, liniowy współczynnik absolutnych zmian strukturalnych, liniowy współczynnik stosunkowych zmian strukturalnych czy kwadratowy współczynnik stosunkowych zmian strukturalnych¹⁷.

Podstawowe miary zmienności struktur znane w statystyce wyrażane są wzorami w postaci poszczególnych odchyleń:

1) odchylenie przeciętne:

$$d = \frac{\sum |x - \bar{x}|}{n} \quad (2)$$

2) odchylenie przeciętne wazone

$$d = \frac{\sum |x - \bar{x}| \cdot f}{f} \quad (3)$$

3) odchylenie średnie standardowe

$$\delta = \sqrt{\frac{\sum (x - \bar{x})^2}{n}} \quad (4)$$

gdzie:

x – wielkość cechy zmiennej x (wartość poszczególnych jednostek zmiennej x),

\bar{x} – średnia arytmetyczna wartości poszczególnych jednostek zmiennej x ,

$$\left(\bar{x} = \frac{x_1 + x_2 + \dots + x_n}{n} \right) = \frac{1}{n} \sum_{x=1}^n x_i$$

n – liczebność zbiorowości (ilość części składowych badanej całości),

f – wagi poszczególnych jednostek zmiennej x , $\sum f = n$.

¹⁷ Ibidem, s. 40–42.

Wzorum tym można nadać formę przydatną do wykorzystania do pomiaru zmian strukturalnych i nazwaniu ich stosownie do treści ekonomicznej wyrażanych przez nie wielkości.

Do znacznie bardziej upowszechnionych miar statystycznych wykorzystywanych do mierzenia zmian strukturalnych należą wymienione współczynniki zmian strukturalnych, a to liniowy współczynnik absolutnych zmian strukturalnych, który ma postać:

$$ZS_1 = \frac{\sum_{i=1}^n (pi_1 - pi_0)}{n} \quad (5)$$

gdzie:

ZS_1 – liniowy współczynnik absolutnych zmian strukturalnych,

pi_0 – udział i -tego składnika struktury w analizowanej całości w czasie t_0 ,

pi_1 – udział i -tego składnika struktury w analizowanej całości w czasie t_1 ,

n – liczba składników struktury.

Współczynnik ZS_1 obliczany jest jako średnia arytmetyczna bezwzględnych różnic udziałów składników porównywanych struktur, jak np. sekcji, działów, usług w analizowanych całościach, jakimi są: zatrudnienie ogółem, przychody ze sprzedaży, nakłady inwestycyjne w przedsiębiorstwie czy też w sekcji lub w dziale gospodarki. Przy użyciu współczynnika ZS_1 można zmierzyć dynamikę zmian strukturalnych, które zaistniały w czasie $(t_0 - t_1)$.

Współczynnik ZS_1 przyjmuje wartości zawarte w przedziale $\langle 0, \sqrt{\frac{2}{n}} \rangle$.

Liniowy współczynnik stosunkowych zmian strukturalnych wyrażany jest zależnością:

$$ZS_2 = \sum_{i=1}^n \left| \frac{pi_1}{pi_0} - 1 \right| \cdot pi_0 \quad (6)$$

gdzie:

ZS_2 – liniowy współczynnik stosunkowych zmian strukturalnych, pozostałe oznaczenia jak we wzorze (5).

Współczynnik ZS_2 jest sumą iloczynów tempa zmian strukturalnych w czasie $(t_0 - t_1)$ i wartości poszczególnych składników struktury i daje możliwość obliczenia dynamiki zmian strukturalnych w porównywanych okresach. Im większa jest jego wartość, tym bardziej dynamiczne są zmiany dotyczące porównywanych struktur.

Kwadratowy współczynnik absolutnych zmian strukturalnych ma postać:

$$ZS_3 = \left[\sum_{i=1}^n \frac{(p_{i1} - p_{i0})^2}{n} \right]^{1/2} \quad (7)$$

gdzie:

ZS_3 – kwadratowy współczynnik absolutnych zmian strukturalnych, pozostałe oznaczenia jak we wzorze (5).

Współczynnik ZS_3 jest pierwiastkiem drugiego stopnia ilorazów sumy kwadratów różnic między wartościami wszystkich składników przez liczbę tych składników. Współczynnik ten, podobnie jak współczynnik ZS_1 , przyjmuje wartości zawarte w przedziale $\left(0, \sqrt{\frac{2}{n}}\right)$.

Kwadratowy współczynnik stosunkowych zmian strukturalnych oblicza się z zależności:

$$ZS_4 = \left[\sum_{i=1}^n \frac{(p_{i1} - p_{i0})^2}{p_{i0}} \right]^{1/2} \quad (8)$$

gdzie:

ZS_4 – kwadratowy współczynnik stosunkowych zmian strukturalnych, pozostałe oznaczenia jak we wzorze (5).

Współczynnik ZS_4 jest pierwiastkiem drugiego stopnia z sumy ilorazów kwadratów różnic między wartościami wszystkich składników porównywanych struktur w czasie $(t_1 - t_0)$ i ich wartości w czasie t_0 . Większa wartość tego współczynnika świadczy o większych zmianach strukturalnych.

Wyróżnione współczynniki opisane zależnościami (5) do (8) mogą być zastosowane do badania struktur o stałej liczbie składników. Ogranicza to zakres ich zastosowania, szczególnie w długich okresach, w których często następuje zmniejszenie lub zwiększenie liczby składników struktury, przy czym równocześnie zachodzić mogą także zmiany ich udziałów w analizowanych całościach.

2.2.2. Zastosowania metod taksonomii struktur w analizie i ocenie zmian w sektorze przedsiębiorstw

Wymienione współczynniki zmian strukturalnych w wyrażeniach (5) do (8) będące miernikami stopnia zmienności struktur dają możliwości dokonywania oceny dynamiki zmian strukturalnych oraz faz rozwoju obiektów ekonomicznych (przedsiębiorstw), których struktury podlegają analizie i ocenie. Nie mniej, jak to już zaznaczono, mają one ograniczoną możliwość ich zastosowania w niektórych rodzajach badań. Do dokładniejszych i jednoznacznych mierników zmienności struktur, a także do pomiaru podobieństwa lub niepodobieństwa

badanych struktur, a także analiz strukturalnych mogą być wykorzystywane metody taksonomiczne, na które wskazuje wiele prac z tego zakresu¹⁸.

Metoda taksonomii struktur znalazła zastosowanie w badaniach zmian struktury różnych obiektów ekonomicznych, w tym także w badaniach nad zmianami struktury przedsiębiorstw. Umożliwia ona osiągnięcie większości celów analiz i ocen zmian strukturalnych, a przede wszystkim pozwala na:

- pomiar i ocenę dynamiki zmian strukturalnych w badanym przedsiębiorstwie lub przedsiębiorstwach w długim czasie;
- mierzenie podobieństwa różnych struktur w wybranych momentach czasu w zakresie dynamiki zmian strukturalnych. Wyznaczony stopień podobieństwa struktur w kilku momentach pozwala na ocenienie kierunku upodabniania się struktur;
- dokonanie periodyzacji rozwoju jednego lub wszystkich badanych przedsiębiorstw (obiektów ekonomicznych) według podobieństwa dynamiki zmian strukturalnych przy wykorzystaniu uzyskanych danych o strukturze badanych przedsiębiorstw;
- wyróżnienie typów struktur dla badanych przedsiębiorstw lub typów struktur specyficznych dla wyodrębnionych faz rozwoju przedsiębiorstw;
- wyróżnienie typów struktur wyrażonych w różnych jej miernikach;
- ocenę różnic w dynamice zmian struktury tego samego obiektu (przedsiębiorstwa) wyrażonej w różnych miernikach struktury, jakimi są m.in. struktura zatrudnienia, produkcji, sprzedaży, środków trwałych czy inwestycji;
- ocenę stopnia zbieżności struktur wyrażonych w jej różnych miernikach¹⁹.

¹⁸ Do takich prac należą m.in.: S. Chomątowski, A. Sokołowski, *Taksonomia struktur*, „Przeгляд Statystyczny” R. XXV, nr 2/1978; S. Chomątowski, K. Kukuła, *Metody oceny podobieństwa oraz zmian struktury gospodarczej (na przykładzie województw Polski w latach 1963–1973)*, Zeszyty Naukowe AE w Krakowie, nr 127, Wyd. Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 1980; S. Chomątowski, *Ocena zmian i podobieństwa struktur przemysłowych w świecie w latach 1968–1977*, Wyd. Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 1982; J. Pociecha, B. Podolec, A. Sokołowski, K. Zajac, *Metody taksonomiczne w badaniach społeczno-gospodarczych*, PWN, Warszawa 1988; T. Grabiński, S. Wydymus, A. Zeliaś, *Metody taksonomii numerycznej w modelowaniu zjawisk społeczno-gospodarczych*, PWN, Warszawa 1989; T. Grabiński, *Metody taksonometrii*, Wyd. Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 1992; K. Kukuła, *Statystyczne metody analizy struktur ekonomicznych*, Wydawnictwa Edukacyjne, Kraków 1996; *Dynamika i kierunki zmian wielkości i struktury sektora przedsiębiorstw w Polsce w latach 1990–2005*, (red.) S. Chomątowski, Wydawnictwo Fundacja Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków 2009. Patrz również: J. Popiołek, *Weryfikacja hipotez w analizach struktur*, [w:] *Statystyka w zarządzaniu*, (red.) A. Luszniwicz, Wyd. Wyższej Szkoły Finansów i Zarządzania w Białymstoku, Białystok 2006; S.M. Kot, J. Jakubowski, A. Sokołowski, *Statystyka. Podręcznik dla studiów ekonomicznych*, Difin, Warszawa 2007.

¹⁹ S. Chomątowski, *Dynamika i kierunki zmian wielkości i struktury sektora przedsiębiorstw w Polsce w latach 1990–2005*, op.cit., s. 45–46.

Zastosowanie taksonomii struktur umożliwia dokładniejszy pomiar i ocenę zmienności struktur w różnych przekrojach, a wskazane kierunki tych zastosowań są pozbawione niedokładności i niejednoznaczności wyników pomiarów, które pojawiają się przy użyciu liniowych i kwadratowych współczynników zmian strukturalnych w badaniach strukturalnych²⁰.

Do obliczenia podobieństwa dwóch struktur służy wyrażenie²¹:

$$PS = \sum_{i=1}^n \min(p_{i_0}, p_{i_1}) \quad (9)$$

gdzie:

PS – miara podobieństwa struktur,

i – numer składnika struktury,

n – liczba składników struktury,

p_{i_0} – udział i -tego składnika struktury w analizowanej całości w czasie t_0 ,

p_{i_1} – udział i -tego składnika struktury w analizowanej całości w czasie t_1 ,

min – minimalna wartość składnika struktury.

Miara podobieństwa struktur PS może przyjmować wartości z przedziału $\langle 0, 1 \rangle$, przy czym: $PS = 1$, gdy porównywane struktury są identyczne oraz $PS = 0$, gdy struktury te są całkowicie różne.

Do obliczenia zmienności struktur albo inaczej niepodobieństwa struktur można zastosować następujący wzór²²:

$$NPS = 1 - \sum_{i=1}^n \min(p_{i_0}, p_{i_1}) \quad (10)$$

gdzie:

NPS – miara niepodobieństwa struktur,
pozostałe oznaczenia jak we wzorze (9).

Porównując zależności (9) i (10), można zapisać:

$$NPS = 1 - PS \quad (11)$$

Miara niepodobieństwa przyjmuje wartości z przedziału $\langle 0, 1 \rangle$, przy czym $PS = 0$, gdy porównywalne struktury są identyczne, oraz $PS = 1$ w przypadku całkowitej zmiany struktury.

²⁰ Ibidem, s. 46.

²¹ Ibidem, s. 47. Podobieństwo dwóch struktur można wyznaczyć za pomocą powyższego wzoru, także dla tego samego okresu przy badaniu różnych struktur. Wzór ten przyjmuje wówczas następującą postać: $PS = \sum_{i=1}^n \min(p_{i_1}, p_{i_2})$, gdzie p_{i_1} – udział i -tego składnika w pierwszej strukturze,

p_{i_2} – udział i -tego składnika w drugiej strukturze.

²² *Dynamika i kierunki zmian...*, op.cit., s. 47.

Do obliczenia miernika niepodobieństwa dwóch struktur NPS można posługiwać się zależnością:

$$NPS = P_{ij} = 1 - \sum_{k=1}^r \min(p_{ik}, p_{jk}) \quad (12)$$

gdzie:

i, j – numery obiektów lub momentów,

k – numer składnika struktury,

P_{ik} – udział k -tego składnika w strukturze obiektu i ,

P_{jk} – udział k -tego składnika w strukturze obiektu j .

Przy podziale n -elementowego zbioru obiektów (lub jednostek czasu) możliwe obliczenia miary P_{ij} zawarte są w symetrycznej macierzy kwadratowej:

$$P = \begin{bmatrix} P_{11} & P_{12} & \dots & P_{1n} \\ P_{21} & P_{22} & \dots & P_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ P_{n1} & P_{n2} & \dots & P_{nn} \end{bmatrix} \quad (13)$$

przy czym zachodzą relacje:

$$0 \leq P_{ij} \leq 1, \quad P_{ii} = 0, \quad P_{ij} = P_{ji}.$$

Wiersze (lub kolumny) macierzy P zawierają miary odnoszące się do braku podobieństwa struktur we wszystkich wyróżnionych punktach t w stosunku do kolejnych struktur. Jako kryterium podziału proponuje się przyjęcie zasady, że w jednej podgrupie mogą być tylko obiekty o strukturach parami podobnych na poziomie α . W zakresie periodyzacji struktura obiektu w wyodrębnionej fazie rozwojowej winna spełniać warunek podobieństwa dla każdej pary lat (lub innych jednostek czasu przyjętych w badaniu). Aby dokonać właściwego podziału, proponuje się zastosowanie odpowiedniej procedury²³.

Dla dużej liczby porównywalnych struktur ustalenie stopnia intensywności ich zmian, tj. miernika niepodobieństwa NPS lub stopnia niezmienności, tj. miernika PS , zachodzi potrzeba posłużenia się specjalnym algorytmem taksonomicznym.

W literaturze przedmiotu wskazuje się na wykorzystanie taksonomicznego miernika niepodobieństwa struktur do oceny intensywności przemian strukturalnych (IPS), co pozwala na bardziej jednoznaczne, a przede wszystkim całościowe spojrzenie na te przemiany, aniżeli przy wykorzystaniu klasycznych porównań poszczególnych wskaźników struktury w czasie²⁴.

²³ S. Chomątowski, A. Sokołowski, *Taksonomia struktur*, „Przegląd Statystyczny” nr 2/1978. Patrz także: E. Sojka, *Analiza porównawcza struktur i procesów ludnościowych w wybranych krajach UE z wykorzystaniem metod taksonomicznych*, Acta Universitatis Lodzianensis, „Folia Oeconomica” nr 253/2011, s. 300.

²⁴ J. Kaczmarek, *Mezostuktura gospodarki Polski w okresie transformacji. Uwarunkowania, procesy, efektywność*, Difin, Warszawa 2012, s. 146–147.

2.2.3. Kryteria i wyodrębnione rodzaje struktur przedsiębiorstw

Wśród kryteriów analizy struktury można znaleźć kryteria brane pod uwagę w klasyfikacji działalności gospodarczej, którymi są:

- podobieństwo wytwarzanego i oferowanego produktu (surowca) lub ujmując szerzej – podobieństwo przetwarzanych bądź oferowanych przedmiotów pracy,
- podobieństwo stosowanych procesów i wykorzystywanych środków pracy,
- podobieństwo przeznaczenia produkowanych i oferowanych wyrobów²⁵.

W ostatnich dziesięcioleciach w Polsce, a także w krajach Unii Europejskiej przywiązuje się dużą wagę do analiz i ocen struktury poszczególnych przedsiębiorstw lub ich zbiorowości, pogrupowanych według ich własności, wielkości oraz rodzajów prowadzonej przez nie działalności gospodarczej, w szczególności zaś do zbiorowości małych i średnich przedsiębiorstw, zgrupowanych w sektorze MŚP, obejmującym mikro, małe i średnie przedsiębiorstwa. Jest to związane z dużym znaczeniem tego sektora dla gospodarki każdego kraju oraz z promocyjną polityką gospodarczą dla tego sektora ze strony Unii Europejskiej, której Polska jest członkiem od 1 maja 2004 r. Za mierniki działalności gospodarczej i mierniki do analizy struktury wymienionych przedsiębiorstw w sektorze MŚP przyjęto w niniejszej pracy zmiany dotyczące:

- liczby aktywnych przedsiębiorstw,
- liczby osób w nich pracujących,
- wartości nakładów inwestycyjnych ogółem,
- wartości nakładów inwestycyjnych na zakup nowych i zmodernizowanych środków trwałych,
- wartości przychodów ogółem,
- wartości kosztów ogółem,
- wartości dodanej.

Opierając się na wymienionych wielkościach oraz przez analogię do wyróżnionych mierników działalności gospodarczej obliczono dla nich stosowne struktury w odniesieniu do klas wielkości przedsiębiorstw sektora MŚP, tj.: mikro-, małych oraz średnich przedsiębiorstw i/lub rodzajów ich działalności gospodarczej²⁶.

²⁵ A. Karpiński, *Polityka zmian strukturalnych w gospodarce – jej cele i narzędzia*, „Gospodarka Planowa” nr 2/1974, za: *Dynamika i kierunki zmian wielkości i struktury sektora przedsiębiorstw w Polsce w latach 1990–2005*, op.cit., s. 52.

²⁶ Nie uwzględniono podmiotów prowadzących działalność w zakresie: rolnictwa, leśnictwa, łowiectwa, rybołówstwa, rybactwa oraz pośrednictwa finansowego/działalności finansowej i ubezpieczeniowej.

Struktury, które były analizowane w poszczególnych rozdziałach pracy (rozdział trzeci, czwarty oraz piąty), posłużyły do pomiaru i oceny zmian wielkości cechujących je wskaźników (współczynników) struktury, dynamiki zmian oraz podobieństwa struktur²⁷, a także wyznaczenia macierzy intensywności przekształceń badanych struktur²⁸.

2.3. Metodyka pracy

2.3.1. Uwagi metodyczne

Uwagi ogólne

Sektor przedsiębiorstw, do którego przynależą małe i średnie przedsiębiorstwa, stanowiące obiekt badań, obejmuje²⁹:

- jednostki osób prawnych prowadzące działalność gospodarczą, m.in. przedsiębiorstwa państwowe, komunalne, spółki (akcyjne i z o.o.), spółdzielnie, przedsiębiorstwa zagraniczne drobnej wytwórczości,
- jednostki organizacyjne niemające osobowości prawnej, w tym szczególnie państwowe jednostki organizacyjne, spółki jawne, komandytowe, cywilne i osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą.

Jednostki sektora przedsiębiorstw tworzą trzy podsektory wyodrębnione ze względu na ich formy własności³⁰:

- podsektor przedsiębiorstw publicznych,
- podsektor przedsiębiorstw prywatnych krajowych,
- podsektor przedsiębiorstw zagranicznych.

²⁷ W zakresie badanego i analizowanego podobieństwa struktur przedsiębiorstw sektora MŚP z kapitałem krajowym i z udziałem kapitału zagranicznego, z uwzględnieniem klas ich wielkości oraz rodzajów działalności (rozdział piąty pracy) w odniesieniu do przyjętych obszarów badawczych w ich rozwoju wskazano na następujące miary ich podobieństwa:

- <0,8;1,0> – dwie struktury są podobne w wysokim stopniu, przy czym dla wartości 1,0 wskazuje się na pełne podobieństwo badanych struktur,
- <0,6; 0,8> – dwie struktury są podobne w średnim stopniu,
- <0,4;0,6> – dwie struktury są podobne w niskim stopniu,
- <0,2; 0,4> – dwie struktury są podobne w bardzo niskim stopniu,
- <0,0;0,2> – dwie struktury są różne, przy czym dla wartości 0,0 wskazuje się na pełne niepodobieństwo badanych struktur.

²⁸ W trzecim i czwartym rozdziale pracy dokonano analizy zmian wielkości, dynamiki oraz intensywności zmian struktur przedsiębiorstw sektora MŚP.

²⁹ *Rachunki narodowe według sektorów i podsektorów instytucjonalnych w latach 2007–2010*, GUS, Warszawa 2012, s. 378–379.

³⁰ *Ibidem*, s. 379.

Podsektor przedsiębiorstw publicznych obejmuje jednostki instytucjonalne, kontrolowane przez instytucje rządowe i samorządowe i obejmuje jednostki własności: państwowej, samorządu terytorialnego, mieszanej z przewagą kapitału podmiotów własności publicznej lub samorządu terytorialnego³¹.

Podsektor przedsiębiorstw prywatnych krajowych obejmuje te jednostki instytucjonalne, które nie są kontrolowane przez jednostki rządowe i samorządowe oraz nierezydentów. Podsektor ten uwzględnia zatem jednostki własności prywatnej krajowej (np. spółdzielnie, zakłady osób fizycznych) i własności mieszanej z przewagą kapitału podmiotów własności prywatnej krajowej³².

Podsektor przedsiębiorstw zagranicznych składa się z jednostek instytucjonalnych, które są kontrolowane przez tzw. nierezydentów. W ramach tego podsektora uwzględnia się jednostki prywatne kapitału zagranicznego oraz własności mieszanej z przewagą kapitału podmiotów zagranicznych³³.

Podział jednostek sektora przedsiębiorstw na wskazane powyżej podsektory instytucjonalne dokonuje się na podstawie rodzajów ich form własności lub współwłasności, zgodnie z tzw. wyróżnikiem form własności „FW” w Bazie Jednostek Statystycznych³⁴.

W statystyce publicznej w analizowanych okresach badawczych w latach 90. XX wieku oraz w latach 2000–2012 dokonana została zmiana klasyfikacji PKD (Polskiej Klasyfikacji Działalności), w której uwzględniane są poszczególne rodzaje działalności podmiotów gospodarki narodowej. W związku z powyższym w analizowanych latach obowiązywały dwie klasyfikacje: PKD 2004 oraz PKD 2007.

W sektorze przedsiębiorstw, przy uwzględnieniu rodzajów działalności, można wyszczególnić podmioty prowadzące działalność gospodarczą w szczególności³⁵:

- według PKD 2004 w zakresie: leśnictwa, włączając działalność usługową; rybołówstwa w wodach morskich; górnictwa; przetwórstwa przemysłowego; wytwarzania i zaopatrywania w energię elektryczną, gaz, wodę; budownictwa; handlu hurtowego i detalicznego; naprawy pojazdów samochodowych, motocykli oraz artykułów użytku osobistego i domowego; hoteli i restauracji; transportu, gospodarki magazynowej i łączności; obsługi nieruchomości, wynajmu maszyn i urządzeń bez obsługi oraz wypożyczania artykułów użytku osobistego i domowego, informatyki, działalności gospodarczej pozostałej;

³¹ Ibidem.

³² Ibidem.

³³ Ibidem.

³⁴ Ibidem, s. 379–380.

³⁵ Szerzej na temat sektora przedsiębiorstw patrz m.in.: *Zatrudnienie i wynagrodzenia w gospodarce narodowej w I kwartale 2013 r.*, GUS, Warszawa 2013, s. 8–9; P. Dominiak, *Sektor MSP we współczesnej gospodarce*, op.cit., s. 15–27.

- odprowadzania i oczyszczania ścieków, gospodarowania odpadami, pozostałych usług sanitarnych i pokrewnych, działalności związanej z kulturą, rekreacją i sportem oraz działalności usługowej pozostałej;
- według PKD 2007 w zakresie: leśnictwa i pozyskiwania drewna; rybołówstwa w wodach morskich; górnictwa i wydobywania; przetwórstwa przemysłowego; wytwarzania i zaopatrywania w energię elektryczną, gaz, parę wodną, gorącą wodę i powietrze do układów klimatyzacyjnych; dostawy wody; gospodarowania ściekami i odpadami oraz działalności związanej z rekultywacją; budownictwa; handlu hurtowego i detalicznego; naprawy pojazdów samochodowych, włączając motocykle; transportu i gospodarki magazynowej; działalności związanej z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi; informacji i komunikacji; działalności związanej z obsługą rynku nieruchomości; działalności prawniczej, rachunkowo-księgowej i doradztwa podatkowego, działalności firm centralnych (*head offices*); doradztwa związanego z zarządzaniem; działalności w zakresie architektury i inżynierii; badań i analiz technicznych; reklamy, badania rynku i opinii publicznej; pozostałej działalności profesjonalnej, naukowej i technicznej; działalności w zakresie usług administrowania i działalności wspierającej; działalności związanej z kulturą, rozrywką i rekreacją; naprawy i konserwacji komputerów i artykułów użytku osobistego i domowego; pozostałej indywidualnej działalności usługowej.

Zakres podmiotowy i przedmiotowy badania

Przedsiębiorstwa, które stanowią obiekt badań, to przedsiębiorstwa niefinansowe³⁶.

W ramach sektora przedsiębiorstw niefinansowych wyodrębnić można sektor MŚP (tzw. małych i średnich przedsiębiorstw) oraz sektor DP (dużych przedsiębiorstw). Do przedsiębiorstw sektora MŚP zalicza się mikroprzedsiębiorstwa, małe przedsiębiorstwa oraz średnie przedsiębiorstwa.

Uwzględniając podział przedsiębiorstw ze względu na klasę wielkości podmiotów gospodarczych, zgodnie z obowiązującą w Polsce Ustawą o swobodzie działalności gospodarczej (DzU z 2004 r. nr 173, poz. 1807 ze zm., art. 104–106) za **mikroprzedsiębiorcę** uważa się przedsiębiorcę, który w co najmniej jednym z dwóch ostatnich lat obrotowych „zatrudnił średniorocznie mniej niż 10 pracowników oraz osiągnął roczny obrót netto ze sprzedaży towarów, wyrobów i usług oraz operacji finansowych nieprzekraczający równowartości w złotych

³⁶ Przedsiębiorstwa niefinansowe nie uwzględniają podmiotów w zakresie: działalności bankowej, ubezpieczeniowej, maklerskiej, spółdzielczych kas oszczędnościowo-kredytowych, towarzystw funduszy inwestycyjnych i funduszy inwestycyjnych, powszechnych towarzystw emerytalnych i otwartych funduszy emerytalnych jak i narodowych funduszy inwestycyjnych.

2 milionów euro, lub sumy aktywów jego bilansu sporządzonego na koniec jednego z tych lat nie przekroczyły równowartości w złotych 2 milionów euro”.

Za **małego przedsiębiorcę** uważa się przedsiębiorcę, który w co najmniej jednym z dwóch ostatnich lat obrotowych „zatrudniał średniorocznie mniej niż 50 pracowników oraz osiągnął roczny obrót netto ze sprzedaży towarów, wyrobów i usług oraz operacji finansowych nieprzekraczający równowartości w złotych 10 milionów euro, lub sumy aktywów jego bilansu sporządzonego na koniec jednego z tych lat nie przekroczyły równowartości w złotych 10 milionów euro”.

Za **średniego przedsiębiorcę** uważa się przedsiębiorcę, który w co najmniej jednym z dwóch ostatnich lat obrotowych „zatrudniał średniorocznie mniej niż 250 pracowników oraz osiągnął roczny obrót netto ze sprzedaży towarów, wyrobów i usług oraz operacji finansowych nieprzekraczający równowartości w złotych 50 milionów euro, lub sumy aktywów jego bilansu sporządzonego na koniec jednego z tych lat nie przekroczyły równowartości w złotych 43 milionów euro”.

W opracowaniach statystycznych zasadniczo wykorzystywane jest kryterium wielkości zatrudnienia, natomiast kryterium finansowe ma zastosowanie praktyczne w procesie kwalifikacji podmiotu gospodarczego przy dokonywaniu oceny w zakresie możliwości udzielenia pomocy publicznej. Stąd też w pracy przyjęto – jako podstawę podziału przedsiębiorstw według klas ich wielkości – pierwsze kryterium.

W czwartym i w piątym rozdziale pracy wyodrębniono wśród przedsiębiorstw niefinansowych:

- **podmioty z kapitałem krajowym**, poprzez które należy rozumieć przedsiębiorstwa o własności prywatnej krajowej i własności mieszanej z przewagą kapitału podmiotów własności prywatnej krajowej, kontrolowane przez jednostki prywatne krajowe, a także wszystkie te podmioty, które zaliczane są do sektora przedsiębiorstw niefinansowych i nie zostały sklasyfikowane jako podmioty z udziałem kapitału zagranicznego, oraz
- **podmioty z udziałem kapitału zagranicznego**, tj. jednostki prywatne kapitału zagranicznego (udział tego kapitału = 100%) oraz własności mieszanej z przewagą kapitału podmiotów zagranicznych (udział kapitału zagranicznego poniżej 100%), kontrolowane przez nierezydentów, które zaliczane są do sektora przedsiębiorstw niefinansowych.

Dane liczbowe, które zostały wykorzystane do charakterystyki i analizy działalności, a także przedstawienia procesów w rozwoju przedsiębiorstw sektora MŚP w Polsce, uwzględniają badania mikro-, małych i średnich przedsiębiorstw. W tym celu wykorzystano wyniki:

- pełnych badań przedsiębiorstw małych i średnich, realizowanych na podstawie sprawozdania SP (roczna ankieta przedsiębiorstw),
- badań małych i średnich przedsiębiorstw opartych na sprawozdaniu F-02 (statystyczne sprawozdanie finansowe),

- badań mikroprzedsiębiorstw opartych na sprawozdaniu SP-3 (badanie reprezentacyjne),
- badań przedsiębiorstw z udziałem kapitału zagranicznego opartych na wynikach rocznych sprawozdań statystycznych dla podmiotów z udziałem kapitału zagranicznego³⁷.

W pracy wykorzystano również niektóre dane dotyczące zagranicznych inwestycji bezpośrednich (ZIB) prezentowanych w statystyce Narodowego Banku Polskiego (rozdział 4).

Zbiorowość podmiotów badania obejmuje osoby prawne, jednostki niemające osobowości prawnej oraz osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą. Podziału przedsiębiorstw dokonano w oparciu o sekcje Polskiej Klasyfikacji Działalności, zgodnie z obowiązującymi w tym zakresie przepisami w sprawie badań statystycznych statystyki publicznej oraz stosownymi rozporządzeniami Rady Ministrów³⁸ na następujące pięć rodzajów działalności³⁹:

³⁷ W latach 1994–1996 źródłem danych były raporty GUS pt.: *Wyniki finansowe podmiotów gospodarczych z udziałem kapitału zagranicznego...*, następnie w latach 1997–2004 *Działalność gospodarcza spółek z udziałem kapitału zagranicznego...*, a w latach 2005–2011 *Działalność gospodarcza podmiotów z kapitałem zagranicznym...*

³⁸ W analizowanym okresie 2000–2012 obowiązywały następujące Polskie Klasyfikacje Działalności: PKD 2004 oraz PKD 2007. Patrz: Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 24 grudnia 2007 r. w sprawie Polskiej Klasyfikacji Działalności (PKD) (DzU z 2007 r. nr 251, poz. 1885 oraz z 2009 r. nr 59, poz. 489).

³⁹ W gospodarce wyodrębnia się trzy sektory działalności podmiotów gospodarki narodowej: sektor I: rolniczy; sektor II: przemysłowy; sektor III: usługowy.

Do **sektora I rolniczego** zalicza się następujące sekcje wg PKD 2004: A (rolnictwo, łowiectwo i leśnictwo), B (rybactwo), a według PKD 2007: sekcję A (rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo).

Do **sektora II przemysłowego** zalicza się według PKD 2004 sekcje: C (górnictwo i kopalnictwo), D (przetwórstwo przemysłowe), E (wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, wodę), F (budownictwo), a według PKD 2007 sekcje: B (górnictwo i wydobywanie), C (przetwórstwo przemysłowe), D (wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, parę wodną gorącą wodę i powietrze do układów klimatyzacyjnych), E (dostawa wody, gospodarowanie ściekami i odpadami oraz działalność związana z rekultywacją) oraz F (budownictwo).

Do **sektora III usługowego** zalicza się pozostałe, niewymienione powyżej sekcje gospodarki.

Działalność gospodarczą w klasycznym ujęciu można ponadto podzielić na dwa rodzaje:

- 1) produkcyjną (tj. taką, która zaspokaja potrzeby materialne, a jej efektem jest powstanie nowego „dobra”) i
- 2) usługową (która zaspokaja potrzeby niematerialne).

Do sektora produkcyjnego zalicza się sekcje (PKD 2004): A, B, C, D, E, F. Do sektora usług zalicza się pozostałe sekcje gospodarki. Usługi dzielą się na: rynkowe i nierynkowe. Do usług rynkowych zalicza się sekcje (wg PKD 2004): G, H, I, J, K, O, P, a do usług nierynkowych sekcje: L, M, N. Szerzej na ten temat patrz: *Ewolucja sektora usług w Polsce w latach 1995–2008*, Ministerstwo Gospodarki, Warszawa 2010, s. 4–5.

1. Przedsiębiorstwa przemysłowe

Pod pojęciem „przedsiębiorstwa przemysłowe” w niniejszym opracowaniu należy rozumieć przedsiębiorstwa zaliczane do następujących sekcji działalności według PKD 2004: sekcja C (górnictwo i kopalnictwo), sekcja D (przetwórstwo przemysłowe), sekcja E (wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, wodę), a według PKD 2007: sekcja B (górnictwo i wydobywanie), sekcja C (przetwórstwo przemysłowe), sekcja D (wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, parę wodną gorącą wodę i powietrze do układów klimatyzacyjnych), sekcja E (dostawa wody, gospodarowanie ściekami i odpadami oraz działalność związana z rekultywacją).

2. Przedsiębiorstwa budowlane

Jako przedsiębiorstwa budowlane należy rozumieć podmioty zaliczane do sekcji F (według PKD 2004 oraz PKD 2007).

3. Przedsiębiorstwa transportowe

Jako przedsiębiorstwa transportowe należy rozumieć podmioty zaliczane do sekcji I według PKD 2004, tj. transport, gospodarka magazynowa i łączność, a według PKD 2007 do sekcji H: transport i gospodarka magazynowa.

4. Przedsiębiorstwa handlowe

Pod pojęciem „przedsiębiorstwa handlowe” należy rozumieć te, które zalicza się do sekcji G według PKD 2004, tj. handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, motocykli oraz artykułów użytku osobistego i domowego, a według PKD 2007 do sekcji G: handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, włączając motocykle.

5. Przedsiębiorstwa usługowe⁴⁰

W pracy jako przedsiębiorstwa usługowe przyjęto pozostałe rodzaje działalności, które nie zostały uwzględnione we wcześniejszych rodzajach działalności przedsiębiorstw w pkt 1–4 (ujętych według sekcji PKD), a które odnoszą się do sektora usług, z wyłączeniem:

- według PKD 2004: sekcji J (pośrednictwo finansowe), sekcji L (administracja publiczna i obrona narodowa; obowiązkowe ubezpieczenia społeczne i powszechne ubezpieczenie zdrowotne),
- według PKD 2007: sekcji K (działalność finansowa i ubezpieczeniowa), sekcji O (administracja publiczna i obrona narodowa, obowiązkowe zabezpieczenie społeczne).

⁴⁰ Według PKD 2004 sekcja G obejmuje handel hurtowy i detaliczny, naprawę pojazdów samochodowych, motocykli oraz artykułów użytku osobistego i domowego, a według PKD 2007 – handel hurtowy i detaliczny, naprawę pojazdów samochodowych, włączając motocykle.

Przedsiębiorstwa prowadzące działalność gospodarczą, klasyfikowaną jako sekcja G – jak wskazano wcześniej – należy ujmować w sektorze usług. Jednakże ze względu na potrzeby analityczne pracy dokonano wyodrębnienia spośród wyróżnionych rodzajów działalności przedsiębiorstw na handel i usługi (z wyłączeniem transportu, rozumianego jako sekcja I wg PKD 2004 oraz sekcja H wg PKD 2007).

W pracy nie uwzględniano także danych dotyczących podmiotów prowadzących działalność związaną z rolnictwem, leśnictwem, łowiectwem, rybołówstwem i rybactwem.

W niniejszej pracy uwzględniono dane statystyczne w okresie przed globalnym kryzysem ekonomicznym, ze szczególnym uwzględnieniem lat 2001–2006 oraz w okresie wystąpienia i trwania globalnego kryzysu ekonomicznego w świecie, tj. lat 2007–2012.

Opracowania własne na podstawie danych statystycznych objętych statystyką publiczną zostały ujednolicone we wszystkich okresach badawczych, tj. lat 90. XX wieku, lat 2001–2006 oraz lat 2007–2012 (rozdział trzeci i czwarty pracy). Ujednolicenia dokonano celem zachowania ich porównywalności, pomimo zmian w statystyce publicznej oraz zmian w metodologii badawczej w wykorzystanych w tym zakresie raportach instytucji publicznych.

Dlatego też we wszystkich trzech okresach badawczych dokonano przeliczeń liczby, wartości, struktury oraz dynamiki zmian prezentowanych danych statystycznych bez uwzględniania podmiotów prowadzących działalność w zakresie: rolnictwa, leśnictwa, łowiectwa, rybołówstwa, rybactwa oraz pośrednictwa finansowego/działalności finansowej i ubezpieczeniowej, a także sekcji obejmującej administrację publiczną i obronę narodową⁴¹.

Podział regionalny, w zakresie wybranych statystyk uwzględnionych w pracy, oparto na województwach Polski. Zgodnie z podziałem terytorialnym Polski, obowiązującym od stycznia 1999 r.⁴² oraz na podstawie Nomenklatury Jednostek Terytorialnych do Celów Statystycznych (NTS) obowiązującej od sierpnia 2000 r.⁴³ wyodrębniono następujące **regiony kraju**:

- region północny (województwa: kujawsko-pomorskie, pomorskie, warmińsko-mazurskie),
- region północno-zachodni (lubuskie, wielkopolskie, zachodniopomorskie),
- region centralny (mazowieckie i łódzkie),

⁴¹ W raportach PARP, dotyczących lat przed 2003 r., prezentowane dane statystyczne (na podstawie danych GUS), nie uwzględniały podmiotów prowadzących działalność gospodarczą w zakresie rolnictwa, leśnictwa, łowiectwa, rybołówstwa i rybactwa. Dane za lata 2003–2008 (w raportach PARP przyjęto metodologię GUS w ramach publikacji *Działalność przedsiębiorstw niefinansowych*) uwzględniały takie dane, natomiast za lata 2009–2012 (m.in. w związku ze zmianą klasyfikacji PKD) nie uwzględniały tych danych jak również działalności finansowej i ubezpieczeniowej.

⁴² Opierając się na Ustawie o wprowadzeniu zasadniczego trójstopniowego podziału terytorialnego państwa (DzU z 1998 r. nr 96, poz. 603).

⁴³ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13 lipca 2000 r. w sprawie wprowadzenia Nomenklatury Jednostek Terytorialnych do Celów Statystycznych (NTS) (DzU z 2000 r. nr 58, poz. 685). Patrz również: Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 14 listopada 2007 r. w sprawie wprowadzenia Nomenklatury Jednostek Terytorialnych do Celów Statystycznych (NTS) (DzU nr 214, poz. 1573 ze zm.).

- region południowy (małopolskie, śląskie),
- region południowo-zachodni (dolnośląskie, opolskie),
- region wschodni (lubelskie, podkarpackie, podlaskie, świętokrzyskie).

Dane o przedsiębiorstwach sektora MŚP prowadzących działalność gospodarczą, zaprezentowane w trzecim i w czwartym rozdziale pracy, zestawiono i opracowano na podstawie danych statystycznych różnych instytucji i ośrodków badawczych, w tym szczególnie: Głównego Urzędu Statystycznego, Ministerstwa Gospodarki, Polskiej Agencji Rozwoju Przedsiębiorczości, Narodowego Banku Polskiego, Polskiej Agencji Informacji i Inwestycji Zagranicznych SA.

Objaśnienia do wybranych, zastosowanych pojęć w pracy

W pracy wykorzystano dane statystyczne dotyczące przedsiębiorstw sektora MŚP posiadających kapitał zagraniczny.

Pod terminem „**kapitał zagraniczny**” należy rozumieć kapitał zainwestowany bez względu na wielkość udziału, którego specyficzną formą są Zagraniczne Inwestycje Bezpośrednie (ZIB). Pojęcie kapitału zagranicznego różni się od pojęcia ZIB, bowiem zgodnie z definicją OECD – ZIB wymagają co najmniej 10% udziału kapitału zagranicznego. Stąd pojęcie „kapitał zagraniczny” jest szersze w porównaniu z pojęciem „**Zagraniczne Inwestycje Bezpośrednie**”. Warto jednak zauważyć, iż udział kapitału zagranicznego w kapitale podstawowym wynoszący $\leq 10\%$ wśród podmiotów ogółem stanowi w Polsce zaledwie 2,3% (według danych za 1994 r.) oraz 1,26% (według danych za 2012 r.), co oznacza, że około 98% kapitału zagranicznego wśród podmiotów ogółem z udziałem kapitału zagranicznego w Polsce jest realizowanych w formie ZIB.

Jako ZIB należy rozumieć, zgodnie z definicją wzorcową OECD, „inwestycje podejmowane przez jednostkę – rezydenta jednej gospodarki (nazywanej bezpośrednim inwestorem) celem uzyskania trwałego wpływu na jednostkę rezydującą w innej gospodarce (określanej jako przedsiębiorstwo bezpośredniego inwestowania). Trwały wpływ implikuje istnienie długookresowych stosunków między bezpośrednim inwestorem i przedsiębiorstwem (bezpśredniego inwestowania) oraz znaczny stopień wpływu na zarządzanie tym przedsiębiorstwem”⁴⁴.

W definicji ZIB zwraca się ponadto uwagę, iż zagraniczna inwestycja bezpośrednia może być realizowana przez:

- stworzenie przedsiębiorstwa od podstaw (inwestycje typu *greenfield*),
- wykup przedsiębiorstwa w całości (inwestycje typu *brownfield*),
- wykup części akcji lub udziałów przedsiębiorstwa znajdującego się w kraju dokonywanej inwestycji.

⁴⁴ OECD *Benchmark Definition of Foreign Investment*, Third Edition, OECD, Paris 1996, s. 7–8.

W rozdziałach trzecim oraz czwartym pracy analizowano zmiany w zakresie osób pracujących w badanych przedsiębiorstwach sektora MŚP. Do **osób pracujących** zalicza się:

- osoby zatrudnione na podstawie stosunku pracy⁴⁵ (umowy o pracę, powołania, wyboru lub mianowania), tj. osoby zatrudnione w pełnym i niepełnym wymiarze czasu pracy,
- pracodawców i pracujących na własny rachunek właścicieli i współwłaścicieli jednostek prowadzących działalność gospodarczą łącznie z bezpłatnie pomagającymi członkami rodzin, z wyłączeniem wspólników spółek kapitałowych, którzy nie pracują w spółce⁴⁶,
- osoby wykonujące pracę nakładczą⁴⁷,
- agentów pracujących na podstawie umów agencyjnych i umów na warunkach zlecenia (łącznie z pomagającymi członkami ich rodzin oraz osobami zatrudnionymi przez agentów)⁴⁸,
- członków rolniczych spółdzielni produkcyjnych oraz powstałych na ich bazie spółdzielni o innym profilu produkcyjnym, które funkcjonują na podstawie prawa spółdzielczego⁴⁹,
- a ponadto osoby wykonujące pracę za granicą (na rzecz jednostek krajowych, w których zostały zatrudnione), niezależnie od czasu trwania tego zatrudnienia⁵⁰.

Pod terminem „**nakłady inwestycyjne**” związane z działalnością przedsiębiorstwa rozumie się wydatki ponoszone na:

- budowę nowych budynków oraz przebudowę i modernizację budynków i budowli⁵¹,
- zakup nowych i modernizację maszyn i urządzeń technicznych, jeśli okres ich użytkowania przekracza jeden rok⁵²,
- zakup nowych i modernizację środków transportu⁵³.

⁴⁵ W latach 2009–2012 w metodologii GUS wskazano na: osoby zatrudnione na podstawie stosunku pracy lub stosunku służbowego.

⁴⁶ W latach 2009–2012 w metodologii GUS wskazano na: pracodawców i pracujących na własny rachunek łącznie z pomagającymi członkami ich rodzin.

⁴⁷ W latach 2009–2012 tak, jak w latach wcześniejszych (bez zmian).

⁴⁸ W latach 2009–2012 w metodologii GUS wskazano na: agentów.

⁴⁹ W latach 2009–2012 w metodologii GUS wskazano na: członków rolniczych spółdzielni produkcyjnych.

⁵⁰ W latach 2009–2012 w metodologii GUS wskazano na: osoby zatrudnione na podstawie stosunku służbowego.

⁵¹ Przy uwzględnieniu terminologii wynikającej z Klasyfikacji Środków Trwałych w latach 2009–2012 należy wskazać jako nakłady na środki trwałe na: budynki i lokale oraz obiekty inżynierii lądowej i wodnej (grupy rodzajowe 1–2).

⁵² Przy uwzględnieniu terminologii wynikającej z Klasyfikacji Środków Trwałych w latach 2009–2012 należy wskazać jako nakłady na środki trwałe na: maszyny, urządzenia techniczne i narzędzia (grupy rodzajowe 3–6 i 8).

⁵³ Przy uwzględnieniu terminologii wynikającej z Klasyfikacji Środków Trwałych w latach 2009–2012 należy wskazać jako nakłady na środki trwałe na: środki transportu (grupa rodzajowa 7).

Ponadto należy wskazać, iż nakłady na środki trwałe stanowią poniesione w danym okresie (sprawozdawczym) nakłady⁵⁴:

- na nabycie środków trwałych (w tym także zakup środków trwałych niewymagających montażu lub instalacji),
- na wytworzenie dla własnych potrzeb nowych środków trwałych,
- na środki trwałe w budowie (niezakończone, czyli przyszłe środki trwałe),
- na ulepszenia własnych środków trwałych, a także
- na ulepszenia w obcych środkach trwałych,
- inne nakłady związane z budową środka trwałego wraz z kosztami ponoszonymi przy ich nabyciu, np.: transportu, załadunku, ubezpieczenia w drodze, ceł itp.

Działalność innowacyjna przedsiębiorstwa rozumiana jest jako zaangażowanie się w różnego rodzaju działania o charakterze naukowym, technicznym, organizacyjnym, finansowym i komercyjnym, które winny prowadzić do wdrażania innowacji. Niektóre z tych działań mają charakter innowacyjny, a inne nie stanowią nowości, ale są konieczne do wdrożenia innowacji. Działalność innowacyjna obejmuje również działalność badawczo-rozwojową (B+R)⁵⁵.

2.3.2. Kryteria i dobór obiektów badawczych

Obiektem badań w niniejszej pracy, w części dotyczącej własnych badań empirycznych nieobjętych statystyką publiczną, są przedsiębiorstwa sektora MŚP⁵⁶. W ramach badania tych przedsiębiorstw podjęto następujące zadania:

1. Wyodrębniono dwie podstawowe grupy przedsiębiorstw:
 - przedsiębiorstwa z kapitałem krajowym oraz
 - przedsiębiorstwa z udziałem kapitału zagranicznego.
2. Wśród wskazanych powyżej dwóch grup przedsiębiorstw dokonano ich dalszego podziału na klasy wielkości, tj.:
 - mikroprzedsiębiorstwa,
 - małe przedsiębiorstwa oraz
 - średnie przedsiębiorstwa.
3. W poszczególnych klasach wielkości wyróżnionych kapitałowo przedsiębiorstw dokonano ich wydzielenia według rodzajów ich działalności, tj.:
 - przedsiębiorstwa przemysłowe,
 - przedsiębiorstwa budowlane,
 - przedsiębiorstwa transportowe,

⁵⁴ *Działalność przedsiębiorstw niefinansowych w 2012 r.*, GUS, Warszawa 2014, s. 13.

⁵⁵ *Za: Działalność innowacyjna przedsiębiorstw w latach 2011–2013*, GUS, Warszawa 2014, s. 17.

⁵⁶ Patrz również: M. Kokocińska, *Małe i średnie przedsiębiorstwa w gospodarkach europejskich: metody badawcze, dekompozycja sektora, profile krajów*, Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań 2012.

- przedsiębiorstwa handlowe oraz
 - przedsiębiorstwa usługowe.
4. Przy tak przyjętym podziale podmiotów wyodrębniono kolejną warstwę ich podziału opierając się na poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego regionów w kraju⁵⁷. Wyznaczono w tym zakresie trzy regiony, w których badane były przedsiębiorstwa:
- centralny,
 - południowy oraz
 - wschodni.

W procesie doboru próby badawczej, przy ich rozwarstwieniu na określone grupy, uznano dobór losowo-warstwowy jako dobór adekwatny do realizacji badania. Przyjęto założenie o dokonaniu badania na próbie 500 przedsiębiorstw (z uwagi na liczbę analizowanych podgrup), przy równym ich podziale na przedsiębiorstwa z kapitałem krajowym i przedsiębiorstwa z udziałem kapitału zagranicznego. Dalszy, wewnętrzny podział został w określonym stopniu uwarunkowany ich rozłożeniem w badanej zbiorowości w rzeczywistości gospodarczej. Na podstawie ogólnodostępnych statystyk dotyczących przedsiębiorstw niefinansowych oraz przedsiębiorstw niefinansowych z kapitałem zagranicznym w Polsce dokonano stosownego ich podziału. Przyjęto przy tym dodatkowe założenia:

- 1) wśród przedsiębiorstw sektora MŚP z kapitałem krajowym oraz z udziałem kapitału zagranicznego dominującą ich część stanowią mikroprzedsiębiorstwa, przy czym struktura wewnętrzna MŚP według klas wielkości, przy ich wyodrębnieniu kapitałowym, jest znacząco odmienna. Oznacza to, iż w badanych obiektach nie można było zastosować prostego odwzorowania ich udziałów w gospodarce, a należało dokonać ich podziału z uwzględnieniem stosownych proporcji na bazie klas ich wielkości;
- 2) ze względu na znaczący udział przedsiębiorstw przemysłowych wśród podmiotów z kapitałem zagranicznym, w celu zachowania określonej porównywalności badanych obiektów, także wśród podmiotów z kapitałem krajowym należało w odpowiednim stopniu zwiększyć liczbę poddanych badaniu przedsiębiorstw z kapitałem krajowym o tym rodzaju działalności;
- 3) w związku z najliczniejszym występowaniem aktywnych przedsiębiorstw sektora MŚP, zarówno z kapitałem krajowym, jak i z udziałem kapitału zagranicznego w regionie centralnym, a w najmniejszym udziałowo – regionie wschodnim, należało zastosować odpowiednie relacje do wyznaczenia ich liczby, stosownie do ustalonych klas wielkości i rodzajów ich działalności.

⁵⁷ Przyjęto do badania trzy regiony, które zostały wydzielone ze względu na poziom rozwoju społeczno-gospodarczego Polski: region stosunkowo najbardziej rozwinięty, czyli region centralny, region wytypowany porównawczo, jako region o średnim poziomie rozwoju – region południowy oraz region zaliczany do regionów o stosunkowo najniższym poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego, tj. region wschodni.

Przedstawione podziały, w których uwzględniono badane przedsiębiorstwa sektora MŚP, były zabiegiem koniecznym, w związku z badaniem zjawiska, jakim jest rozwój tych przedsiębiorstw, wymagający kompleksowego i wielokierunkowego spojrzenia na jego istotę, przy zróżnicowaniu jego przebiegu, czasu realizacji czy efektów.

Narzędziem badawczym wykorzystanym w pracy był kwestionariusz ankiety (wywiadu), który został przygotowany na początku etapu IV badań.

W celu zebrania potrzebnych danych w sposób poprawny i odpowiadający zakresowi przedmiotowi badania wykorzystano metodę triangulacji technik badawczych i źródeł danych, polegającą na zebraniu danych za pomocą więcej niż jednej techniki badawczej lub jednego źródła danych. W pracy wykorzystano cztery rodzaje technik badawczych:

- 1) wywiadu bezpośredniego, ustrukturyzowanego⁵⁸,
- 2) wywiadu kwestionariuszowego w postaci ankiety pocztowej, polegającego na przesłaniu kwestionariusza ankietowego wraz z instrukcją do badanych osób w przedsiębiorstwach⁵⁹,
- 3) wywiadu bezpośredniego prowadzonego przez internet, za pomocą udostępnienia respondentowi kwestionariusza do samodzielnego wypełnienia, tzw. CAWI (*computer assisted Web interviews*)⁶⁰,
- 4) wywiadu bezpośredniego prowadzonego za pośrednictwem telefonu wspomagane komputerowo, tzw. CATI (*computer assisted telephone interview*)⁶¹.

W ramach przeprowadzonych badań, jak wskazano wcześniej, zastosowano narzędzie badawcze w postaci kwestionariusza badawczego, który był odpowiednio dopasowywany do danej techniki badawczej 2÷4 (np. zmiana kolejności niektórych pytań itp.)⁶².

⁵⁸ Pod terminem „wywiad ustrukturyzowany” rozumie się wywiad skategoryzowany, w którym instrumentem pomiarowym jest standaryzowany kwestionariusz wraz z instrukcją jego przeprowadzenia. Badania w postaci wywiadu kierowanego zostały przeprowadzone w pierwszych trzech miesiącach 2013 r. w 20 przedsiębiorstwach sektora MŚP z kapitałem krajowym, z uwzględnieniem wszystkich klas wielkości przedsiębiorstw w tym sektorze (Pytania do wywiadu patrz Aneks 2a). W tych przedsiębiorstwach zrealizowano następnie badania ankietowe.

⁵⁹ Badanie przy wykorzystaniu kwestionariusza ankietowego, wysłanego pocztą zostało zrealizowane w pierwszej połowie 2013 r. W wyniku tego badania uzyskano 251 ankiet badawczych (oprócz wskazanych powyżej). Do kwestionariusza ankietowego załączone zostało pismo przewodnie z informacją o celu realizacji badania, czasie jego realizacji, wykorzystaniu uzyskanych wyników wyłącznie w ramach pracy naukowej oraz podano adres zwrotny nadawcy.

⁶⁰ W ramach badania w postaci wywiadu bezpośredniego przez internet, tzw. CAWI, uzyskano 50 ankiet. Badanie wykonano w okresie maj–czerwiec 2013 r.

⁶¹ W ramach badania w formie wywiadu bezpośredniego przez telefon wspomagane komputerowo, tzw. CATI uzyskano 180 ankiet. Badanie wykonano w okresie czerwiec–lipiec 2013 r.

⁶² Pytania zawarte w kwestionariuszu badawczym – patrz Aneks 2b.

W grudniu 2012 r. i z początkiem stycznia 2013 r. przeprowadzono badania pilotażowe, których wynikiem było ustalenie informacji, co do poprawności przyjętej procedury badawczej. W ramach tej części badania ustalono wątpliwości wynikające z analizy odpowiedzi w kwestionariuszu ankietowym oraz zebrano komentarze respondentów, co zaowocowało poprawą kwestionariusza badawczego. Badania pilotażowe w połączeniu z realizowanymi w styczniu 2013 r. wywiadami bezpośrednimi stały się podstawą do przyjęcia modelu autorstwa N.C. Churchill, V.L. Lewis, który posłużył zbadaniu zagadnienia etapowości rozwoju ankietowanych przedsiębiorstw sektora MŚP.

W wyniku przeprowadzonych badań uzyskano ostatecznie 501 kompletnych kwestionariuszy ankietowych, w tym 251 dla przedsiębiorstw z kapitałem krajowym i 250 dla przedsiębiorstw z udziałem kapitału zagranicznego⁶³. Strukturę przebadanych przedsiębiorstw sektora MŚP z kapitałem krajowym i z udziałem kapitału zagranicznego została przedstawiona w tab. 2.1.

Tabela 2.1. Struktura przebadanych przedsiębiorstw sektora MŚP ogółem z kapitałem krajowym i z udziałem kapitału zagranicznego według klas ich wielkości i rodzajów działalności (w %)

Lp.	Wyszczególnienie	Przedsiębiorstwa sektora MŚP z kapitałem krajowym	Przedsiębiorstwa sektora MŚP z udziałem kapitału zagranicznego
A	według klas wielkości przedsiębiorstw		
A.1	Mikroprzedsiębiorstwa	48,2	37,2
A.2	Małe przedsiębiorstwa	31,5	42,0
A.3	Średnie przedsiębiorstwa	20,3	20,8
	Ogółem	100,0	100,0
B	według rodzajów działalności		
B.1	Przedsiębiorstwa przemysłowe	19,9	20,8
B.2	Przedsiębiorstwa budowlane	17,5	11,6
B.3	Przedsiębiorstwa transportowe	10,4	6,4
B.4	Przedsiębiorstwa handlowe	29,5	46,4
B.5	Przedsiębiorstwa usługowe	22,7	14,8
	Ogółem	100,0	100,0

Źródło: opracowanie własne.

⁶³ W odniesieniu do regionów działalności wśród przedsiębiorstw z kapitałem krajowym ponad 55% było zlokalizowanych w regionie centralnym, poniżej 25% w regionie południowym i ponad 20% w regionie wschodnim. Natomiast wśród przedsiębiorstw z udziałem kapitału zagranicznego: około 70% w regionie centralnym, 20% w regionie południowym, a 10% w regionie wschodnim.

Na podstawie uzyskanych informacji z badanych przedsiębiorstw dotyczących zagadnienia ich rozwoju wskazuje się na potrzebę prezentacji uzyskanych wyników badań w jeden zwarty ciąg logiczny w postaci ich ujęcia zarówno szczegółowego, jak i uogólniającego. Założono, iż prezentowane dane winny być uwzględnione w następującej po sobie kolejności:

- I. Przedstawienie podstawowych charakterystyk badanych przedsiębiorstw, jak:
 - sposób ich powstania i
 - przyjęte formy prawne tych przedsiębiorstw.
- II. Zaprezentowanie wybranych zasobów i miar określających możliwości rozwoju przedsiębiorstw, jak:
 - charakterystyka ich właścicieli, z uwzględnieniem płci, wieku oraz wykształcenia,
 - okresy funkcjonowania przedsiębiorstwa na rynku gospodarczym,
 - rynki zbytu badanych podmiotów oraz
 - poziom organizacyjno-techniczny przedsiębiorstw.
- III. Przedstawienie zagadnienia współpracy przedsiębiorstw, stanowiącego jedną z bazowych determinant ich rozwoju.
- IV. Przedstawienie zagadnienia etapowości rozwoju tych podmiotów.

Przyjęcie przedstawionej metodyki badawczej daje podstawę do realizacji wskazanego celu badań, weryfikacji hipotez badawczych oraz spełnienia wskazanych we wstępie monografii jej przekazów w wymiarach naukowym, poznawczym i utylitarnym.

2.4. Konkluzje i wskazania

W rozdziale drugim przedstawiono w ujęciu ogólnym oraz w zakresie szczegółowym koncepcję pracy badawczej, w tym:

- przedmiot i podmiot badań,
- poszczególne etapy badawcze,
- metody analizy oraz oceny dynamiki i kierunków zmian wielkości i struktury działalności gospodarczej małych i średnich przedsiębiorstw, z uwzględnieniem wybranych metod pomiaru zmian strukturalnych i oceny ich dynamiki, a także zastosowanie metod taksonomii struktur w analizie i ocenie tych zmian w sektorze przedsiębiorstw oraz kryteria i wyodrębnione rodzaje struktur przedsiębiorstw,
- metodykę pracy, w tym kryteria i sposób doboru obiektów badawczych.

Spośród wyróżnionych w tym rozdziale metod badawczych, w niniejszej pracy wykorzystano metodę taksonomii struktur, jako metodę wiodącą w ramach

badania autorskich, opartych na statystyce publicznej (rozdział 3 i 4) oraz nieobjętych statystyką publiczną (rozdział 5), tj.:

- w rozdziale trzecim zastosowano miarę niepodobieństwa struktur oraz obliczono symetryczne macierze kwadratowe, obrazujące intensywność przekształceń struktur dla:
 - ogółu przedsiębiorstw sektora MŚP z uwzględnieniem rodzajów ich działalności i klas wielkości, a także
 - odrębnie dla mikro-, małych i średnich przedsiębiorstw z uwzględnieniem rodzajów ich działalności.Wykazana intensywność przekształceń struktur dotyczy: aktywnych przedsiębiorstw, osób w nich pracujących, nakładów inwestycyjnych ogółem, nakładów inwestycyjnych na zakup nowych i zmodernizowanych środków trwałych, przychodów ogółem, kosztów ogółem i wartości dodanej;
- w rozdziale czwartym zastosowano miarę niepodobieństwa struktur oraz obliczono symetryczne macierze kwadratowe, przy czym badania przeprowadzone zostały dla dwóch grup wyodrębnionych kapitałowo przedsiębiorstw sektora MŚP, tj. przedsiębiorstw z kapitałem krajowym i z udziałem kapitału zagranicznego. Badania te dotyczą:
 - ogółu przedsiębiorstw sektora MŚP o danym rodzaju kapitału z uwzględnieniem rodzajów ich działalności i klas wielkości, a także
 - odrębnie mikro-, małych i średnich przedsiębiorstw o danym rodzaju kapitału według rodzajów ich działalności.Wykazana intensywność przekształceń struktur dotyczy: aktywnych przedsiębiorstw, osób w nich pracujących, nakładów inwestycyjnych na nowe i zmodernizowane środki trwałe;
- w rozdziale piątym zastosowano miarę podobieństwa struktur przedsiębiorstw sektora MŚP z kapitałem krajowym i z udziałem kapitału zagranicznego, przy uwzględnieniu klas ich wielkości i rodzajów działalności. Podobieństwo struktur przedsiębiorstw obliczono w odniesieniu do ich podstawowych charakterystyk oraz wybranych zasobów i miar określających możliwości ich rozwoju, a także w odniesieniu do współpracy z innymi przedsiębiorstwami i etapowości ich rozwoju.